

MONOLITNOST KRANJČEVIĆEVA PJSNIŠTVA

Da bih vam, u okviru zadanog vremena, o našoj ovako naslovljenoj temi rekao ono što želim, morat ću započeti jednim — naoko — sporednim, historijsko-formalističkim pitanjem. Ali to »formalističko« pitanje, pogotovo ako se na nj dade i formalistički odgovor, moglo bi se lako prometnuti u pogrešnu pretpostavku koja bi navela i na pogrešan (barem kako se meni čini) pristup Kranjčevićevu pjesništvu; a otuda pa do pogrešnih kritičkih zaključaka nije ni jedan korak.

Pitanje, naime, glasi: mogu li se u Kranjčevićevu pjesništvu razlikovati vremenski i tematski jasno razdijeljena i cjelovita razdoblja?

Pokušavalo se Kranjčevićevu poeziju periodizirati, pa su mnogi govorili da u početku dominira u njega patriotska, potom refleksivno-moralistička i najzad pesimistička motivika. Prvi je Antun Barac potražio pravi odgovor u kronologiji postanka Kranjčevićevih pjesama pa je nepobitno dokazao da su takve »faze«, što se Kranjčevića tiče, sasvim svojevoljna konstrukcija. Ona možda pojednostavljuje pregled i olakšava upoznavanje poezije Kranjčevićeve, ali zasigurno iznevjerava njezinu bit, koja i proizlazi upravo iz monolitnosti ovoga pjesništva. Shvativši, od samoga početka, svoj pjesnički zadatak kao neprekidno ispitivanje i provjeravanje ne samo istinitosti nego i smisla svoga pisanja, Kranjčević je bio svjestan da počinje nešto u čemu nema prethodnika. Grlović svjedoči kako je, u razgovoru s njime, one noći, na parobrodu, kad su putovali od Rijeke do Mletaka, Kranjčević prigovarao hrvatskoj beletristici da ide putom koji je »suviše tjesnogrudan, primitivan i bez višeg pogleda na ciljeve čovječanstva«. S takvom je tradicijom on kidao. Druga je stvar, što je i Kranjčević kao pjesnik postupno sazrijevao, pa ako su *Bugarkinje* bile još mlado vino, u njemu je već bilo svih onih sokova koji će, fermentirajući, u *Izabranim pjesmama* dostići punu umjetničku zrelost.

Nije teško pokazati, da *Izabrane pjesme* ne sadrže većinom ništa što već nisu donijele njegove prve pjesme, kako one u *Bugarkinjama* tako i one koje su nastale istovremeno a nisu se našle u toj zbirci. Ili, barem, ništa što već te rane pjesme nisu nagovijestile! Rodoljublje s neobično združenim lokalističkim i kozmopolitskim obilježjem, socijalni osjećaj koji ne izlazi ni iz kakvog doktrinarnog idejnog opredjeljenja nego iz altruizma svojstvenog svima istinskim idealistima, ironija i ljubav, suza i šala, istovremeno sumnja i vjera u čovjekovu snagu, u ruke njegove i um njegov — sve je to živo u Kranjčevićevu pjesništvu kroz svih dvadeset i pet godina njegova

rada. I, dakako, Senj i Uskoci — prije svega i poslije svega! Pune su ih *Bugarkinje*, pune *Izabrane pjesme* (ciklus *Uskočke elegije!*), pa i posljednju njegovu zbirku, nazvanu još onda divot-izdanjem, zaključuje, nimalo slučajno, i upravo simbolično, pjesma *Zadnja uskočka šajka!* Isto tako i pjesnička narativnost, ona toliko specifična kranjčevićeva lirsko-epska inspiracija, prati njegov poetski izraz od samoga početka, na kome stoji monumentalna pjesma *Noć na Foru*. Ono što je u *Izabranim pjesmama* bitno novo, to je umjetnička razina cijele zbirke, estetska kvaliteta pjesničkoga govora. *Ti sretna da si, meni sreće eto. / Domovino, oj, mladog srca rano!* čitamo u *Bugarkinjama* (pjesma *Utjeha*), a to isto, samo pjesnički zrelije, govore u *Izabranim pjesmama* stihovi pjesme *Moj dom*; kao da tek produžuju, nastavljaju gornju misao, kao da je upotpunjuju opozicijom: *I sve što po njoj gazi, po mome srcu pleše, / Njen rug je i moj rug.* (To što se u prvoj pjesmi obraća izravno domovini, a u drugoj pjesmi govori o njoj u trećem licu, nebitno je za utvrđivanje jedinstva doživljaja iz kojeg su obje nastale, ali je — kako mi se čini — bitno za raspoznavanje Kranjčevićeva pjesničkog zrenja.) Tako je već u *Bugarkinjama* ne samo naznačen ovaj motiv nego doslovce najavljena ova veličanstvena rodoljubna pjesma Kranjčevićeva, jedna od rijetko uspješnih rodoljubnih pjesama uopće; pjesma, u kojoj rodoljublje nije nikakav program niti uopće neka javna stvar, nego pjesnikovo intimno čuvstvo, onako isto kao ljubav ili kao smrt. A istodobno, on će to čuvstvo, taj žar domoljublja, izraziti impersonalno, slikom iz drevne prošlosti (*Heronejski lav*) — i to, kao što je mislio i Marković, ne zato što se kao činovnik »prikri-va« nego zato jer njegov duh zaista bijaše ispunjen likovima i predodžbama antičkoga svijeta, a i zato, jer je želio da se izrazi nenametljivo, da objektivira svoje osjećaje, da bude moderan. Sve je to dokaz, da se Kranjčević kao pjesnik nije mijenjao nego razvijao, i to vrlo naglo i uspješno.

Osjećaj rodoljublja izrazio je on jednom kao intimno čuvstvo, drugi put kao objektivističku povijesnu sliku — no uvijek bez patetike i bez fraze. Odavno je konstatirano da rodoljublje Kranjčevićevo nije deklarativno, nije parola za praktičnu dnevnu upotrebu; ali da bi se to pokazalo, potrebno je utvrditi što u stvari jest sadržaj njegova rodoljublja. Sâm je odgovorio na to pitanje, i to već u *Bugarkinjama*, pjesmom *Radniku* — prvom izrazito socijalnom pjesmom u hrvatskoj poeziji, a ponovio je isti odgovor, samo još odlučnije, u *Izabranim pjesmama*, novom varijantom iste pjesme. Iste — a ipak drukčije; čak bitno drukčije, jer u novoj verziji Kranjčević ne steže ruku *bijedniku* nego *junaku*, a za njegove žuljeve i njegovo djelo ima ne samo priznanje nego i poštovanje. Sućut je ustupila mjesto divljenju, i to je znak Kranjčevićeva idejnog zrenja. A klasična forma safične strofe imala je svrhu da se i vanjstinom istakne uzvišenost teme. Rad, praktičan i konkretan rad ističe Kranjčević u svojoj poeziji kao jedini залог napretka i sreće u budućnosti, temelj rodoljublja, koji se u *Prvom grijehu* proširuje u temelj čovječnosti. I eto potvrde da je Nikola Ostojić bio u pravu kad je rekao „da Kranjčević bijaše patriot i kozmopolit. Mogli bismo dodati, da on to bijaše već u nacionalno obojenim *Bugarkinjama*, kao što svjedoči pjesma *Plaća pravde*, iz koje se kasnije prirodno izvila pjesma *Astrea*, ili kao pjesma *Suzi roblja*, preuzeta kasnije u *Izabrane pjesme*. Četiri pjesme prenio je Kranjčević, pjesnički dotjerane, iz *Bugarkinja* u *Izabrane pjesme*, pa je već i to dokaz jedinstva njegove poezije. A mnogim novim pjesmama iz druge zbirke, ako ne i svima, može se naći korijen u pjesmama (ili u pojedinim

stihovima) iz *Bugarkinja* i još prije njih. Spomenuli smo već *Plaću pravde* i *Astrea*; Frangeš je upozorio na izravan put koji vodi od krvave satire *In tyrannos* do sveljudske poeme *Mojsije*; a očevitih primjera u tom smislu ima i više.

Zato *Izabrane pjesme*, kako ih vidimo u svjetlu iznesenih činjenica, nisu vrhunac ali jesu žarište Kranjčevićeve poezije, stožerna njegova zbirka: u njoj je sve što je idejno i pjesnički nosilo »mladoga« *Kranjčevića* iz vremena *Bugarkinja*, samo dignuto na višu estetsku razinu; a i zametak svega što su donijeli *Trzaji* samo četiri godine kasnije, i *Pjesme*, posljednja zbirka koju je Kranjčević sâm uredio ali nije dočekaio. Pa i toliko razvikani pesimizam Kranjčevićev nije, kao što se ponekad krivo misli, izbio posljednjih godina njegova života, kao izravna posljedica teške bolesti i fizičkih patnji, nego je znao šiknuti naglo i neobuzdano već u ranim njegovim pjesmama. Ne govori li o pesimističkom nastrojenju mladoga Kranjčevića već i naslov njegove prve zbirke? Bugariti znači tužno pjevati, bugarkinje su dakle žalopojke, a pjesnik ima puno razloga da tako pjeva iako mu je tekar dvadeset godina! Ili, zar ne vodi k pesimizmu to što u Kranjčevićevoj poeziji, pa i najranijoj, ima toliko ljudske patnje prema kojoj je on bespomoćan: domovina je porobljena, ugrožen je i njezin opstanak, i sva se budućnost njezinih sinova ukazivala tek kao mučeništvo i žrtva. Ne potiče li nas na crne misli i ona *suza roblja* (također već u *Bugarkinjama*), što peče *Ko sumporna kap goruća?* I uopće, tolike suze koje se u Kranjčevićevim (ranim i poznim) stihovima ne prolijevaju iz afektacije nego iz krvave boli, brišući pomalo i posljednji tračak nade u nama? I nije li — konačno — pesimističke provenijencije i ono zdvojno pitanje na kraju pjesme *Monolog*: [...] *Čemu si ljudma u glavu / Stavio mozak — i čemu ljudi, / I više: čemu li suze?!* Pitanje, koje Kranjčević implicitno varira u mnogim pjesmama?

Kad ga je prvi put sebi postavio, to pitanje, možda ni sâm nije znao. U senjskoj gimnaziji, kad je ono tražio pravdu za svoje kolege a izvukao za sebe kraći kraj? U Rimu, zamišljen nad ruševinama jednoga davnog svijeta i davne kulture? U Zagrebu, gledajući otvorenim očima političku i socijalnu stvarnost domovine? U svakom slučaju, trenutak kad ga je postavio bio je trenutak njegova prvog autentičnog pjesničkog nadahnuća: jer to je bio trenutak njegova intimnog dodira sa svijetom, a taj dodir je onda, u punoj koncentraciji, potakao njegovu kreativnost, izazvao njegovu umjetnost.

Dalje je išlo samo od sebe: nezadovoljan svijetom u kome živi, svijetom gdje svatko može slobodno trpjeti i slobodno brisati suze, ali će biti nagrađen brnjicom ako se osmjeli buniti protiv nepravde i kudititi tu svoju slobodu koja to nije (pjesma *Jataganu*), Kranjčević diže pogled; a njegovo nezadovoljstvo poprima kozmičke razmjere, jer nepravde na Zemlji pjesnik osjeća kao refleks nepravednosti ravnodušnog Svemira, pa mu pjeva ironičnu odu s nekoliko stihova u pjesmi *Ditiramb*.

Nizom svojih »velikih« *pjesama upućuje Kranjčević izazov: društvu koje opstoji na nepravdama i još ih umnožava; crkvi i njezinim glavarima koji su iznevjerili Kristova načela ljubavi i pravednosti; svjetovnim velikanima (i »velikanima«) koji su ogrezli u gramzljivosti i taštini; čovjeku i njegovu umu, koji ne smije klonuti na putu do istine. Pokazavši već u Bugarkinjama, u pjesmi Malenim velikanom!, satirično-ironični smisao, baštinjen iz stekliške tradicije dvojice velikih Antunâ, Starčevića i Kovačića, Kranjčević ovu*

svoju darovitost pretvara u dominantnu značajku svoga pjesništva, potaknut možda lekturom liberalnog Toskanca Giuseppea Giustija, talijanskog satiričnog pjesnika, i osobito velikog ironičara i rugača suznog oka — Heinricha Heinea.

A istodobno s onako britkom ironijom jednoga blistavog intelekta, koji ono što je govorio nije govorio našopan literaturom nego otrovan životom, javljali su se, i to pomiješani s njom u istom doživljaju, drukčiji tonovi, mračni i jezoviti. *Gorko je, gorko / Stajat uz odar vlastite volje!*, kazuje Kranjčević u već spomenutoj pjesmi *Ditiramb*; a ni taj makabristički motiv nije nikakva novost u njegovoj poeziji. Dostatno će biti da upozorimo na pjesmu *Minute me...* iz *Bugarkinja*, na njezin završni akord: *Srce nam je nalik lijesu, / Gdje mrtvaci mrtvi nijesu*. I to su već bili trzaji, »komadići njegove duše«, kako je poslije sâm nazvao *Trzaje*. A ta je pjesma bila napisana još u Zagrebu, 1884, godinu dana prije nego što je izašla u *Bugarkinjama!*

Kroz cijelu Kranjčevićevu poeziju provlači se ne samo turobna nego upravo pesimistička nit. Ali taj pesimizam je neobičan: to je pesimizam borca koji se ne predaje! Priroda je, u njegovoj spoznaji, jedinstvena i svemoćna ali bešćutna, ona mu zadaje boli jer sama ne osjeća i ne razumije ljudske patnje — pa ipak, Kranjčević nikada nije malodušno klonuo. Ponos, um i dostojanstvo čovjeka, njegovo uporno traženje istine, nitko u našoj književnosti nije opjevao s toliko zanosa i ganuća. Upravo u »najpesimističkijoj« Kranjčevićevoj zbirci, u *Trzajima*, stoji kao poenta takva jedna pjesma, »himna čovjekovoj buntovnoj čežnji i plemenitoj drskosti«, pjesma *Exceslior*: misao čovjekova samosvjesno pristupa Boštvu, a ono je dobrostivo upućuje da ide sumnjati dalje. Kao da joj je to jedini dostojni cilj i smisao!

Kao pravi naš jakobinac, čistokrvni pravaš-starčevićanac, neprekidno je bio na ratnoj nozi s visokim klerom. Antologijska njegova pjesma *Eli! Eli! lamâ azâvtani?!* jest kritika onih koji su sebično iznevjerili humanu bit Kristova učenja, a ne kritika kršćanstva; *Dva barjaka*, pjesma jednako antologijska, izobličuje one koji ubijaju u ime Krista, a ne učenje Kristovo. Milan Marjanović je ispravno upozorio da Kranjčević u Kristu uvijek vidi moralnog diva, etički autoritet. Zato ga je doveo, u pjesmi *Ressurrectio*, dvadeset godina prije Blokove *Dvanaestorice*, na barikade francuske revolucije 1789, da se s ustanicima bori za zajednički njihov ideal izražen u lozinki koja je tada obišla svijet: Sloboda, jednakost, bratstvo. Lozinki, koja je bila deviza i »mladoga« i »staroga« Kranjčevića! U svojoj bilježnici iz doba nastanka *Bugarkinja*, dakle još 1884, jednom pjesničkom fragmentu samosvjesno je stavio naslov *Liberté, Egalité, Fraternité*.

I tu — nazovimo je uvjetno tako — revolucionarnu liniju Kranjčevićeva pjeva možemo pratiti sve do posljednje njegove zbirke, do divot-izdanja 1908: u toj zbirci je *Vizija*, pjesma kojom je Kranjčević bio »prvi među nama koji je usred pasivnog političkog mrtvila osjetio historijsko značenje ruske revolucije« (Krleža), pjesma koja svakako mnogo duguje strasnom čitanju Dostojevskoga, a u prirodnom razvoju Kranjčevićeve buntovnosti predstavlja snažni i logični završni akord. U ovoj zbirci je i *Hristova slika*, preko koje — simbolično — pada teška, hladna sjena golemoga crkvenog zdanja; pjesma, koju je mogao napisati i Kranjčevićev eksklerički kolega Ernest Renan. Pa i uvodna pjesma u ovu zbirku zaslužuje da je spomenemo, upravo u zaključku ovih razmatranja. *Pjesmo moja, kud si htjela?* pita se Kranjčević u naslovu

Sl. 124 — Otkriće spomenika S. St. Kranjčevića ispred Osnovne škole u Senju 1978. Rad akad. kipara Z. Kamenara. Od spomenika na desno stoje: Ante Sardelić, Vladimir Lončarić, Dubravko dr Jelčić, književnik Marin Franičević, Nikola dr Ivanišić, Rafo dr Bogišić i Ante Glavičić.

svoga lirskoga preludija, možda i nehomičnom ali izvrsnom kontrapunktu pjesmi *Ej, na križ, na križ* (iz vremena *Bugarkinja*), da bi s gorčinom spoznao kako ona — pjesma — nije doduše postigla što je htjela, ali mu je ipak ostala jedino svjetlo u srcu, jedina vatra *kad mi duši zima bude!*

Tako je Kranjčeviću, in fine finali, poezija ostala jedino što još ima i sve čime živi: ona mu sada zamjenjuje znanost, nakon što mu je prethodno znanost zamijenila slijepu, dogmatsku vjeru — upravo kao i njegovu malo starijem i puno slavijem suvremeniku Renanu. Slavijem, jer bijaše sretan te se rodio Francuzom. Poljski slavist Stanislaw Grabowski napisao je u studiji o Kranjčeviću (1908) nešto vrlo uvjerljivo: »Cijela je tragedija njegove sudbine kao pjesnika u tome što se rodio — Slavenom, i to još Hrvatom. Suviše je velik i suviše pjesnik da bi ga ispravno razumjelo i ocijenilo vlastito društvo, koje je on mnogo, mnogo prerastao; suviše je Hrvat, član premalenog i nepoznatog društva, a da bi se njime istinski pozabavila Evropa, koja tone u germanstvu.«

Grabowski je možda pogriješio samo u jednoj riječi. To je bila Kranjčevićeva nesreća — no da li i tragedija? Da ne bijaše to što je bio, da ne bijaše Hrvat, da li bi bio pjesnik kakav je bio? Ako se ne varam, Lozovina je izustio veliku, pravu misao rekavši da je Kranjčević mogao biti to što

jest upravo zato jer je bio naš, jer je bio Hrvat. »Samo kao Hrvat [piše Lozovina] on je kroz hrvatske jade mogao tako snažno osjećati i opće čovječje i čovječanske, jer Hrvat pati i strada kao malo koji narod na svijetu. I ne recite [nastavlja Lozovina u »Savremeniku« 1908] da Kranjčevićeva poezija ne donosi pozitivnih ideala do sušta beznadna poricanja svega. Kakav pesimizam, kakav ateizam, kakav sentimentalizam! Kranjčević je najidealniji naš pjesnik, i on je takav jer su upravo njegovi ideali preveliki i njegova hlepnja za njima prekomjerna. Upravo u tom njegovom negativnom izricanju i isticanju humanitarnih, narodnih i socijalnih ideala, zrcali se njegov idealizam, Panegiričko slavljenje tih ideala nije nikako snažnije [ni idealistu primjerenije, dodali bismo!] od gorkog plača za njima i poradi njih.«

Taj gorki plač — to je onaj upitnik što ga, umirući, posljednjim atomom snage i posljednjim tračkom svijesti, urezuje noktom u ledenu koru Zemlje njegov zadnji Adam! Pitanja i sumnje do posljednjega daha... a istodobno stih: *Mrijeti ti ćeš, kada počneš sâm / U ideale svoje sumnjati.*

Kontroverza? Paradoks?

Mnogo ih je u Kranjčevićevu životu i stvaranju — ali ovo nije. Jer »veliki skeptik« Kranjčević nikada nije sumnjao u tri stvari: u domovinu, u rad, u poeziju.

Domovinu, jedini dostojni smisao našega rada i autentični izvor svake poezije.

Rad, koji je u stanju pobijediti i vjeru i sumnju.

Poeziju, jer ona i nije drugo nego rad — za očovječenje čovjeka!

Ovaj tekst, skraćeno poglavlje iz svoje monografije *Kranjčević*, izložio je autor na znanstvenom savjetovanju u Senju, 28. listopada 1978, u povodu 70-godišnjice Kranjčevićeve smrti. (Op. ur.)